

Пономарьова Катерина Іванівна,
*кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

Анотація

В тезах визначено основні напрями реалізації компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови.

Ключові слова: комунікативна компетентність, навчання молодших школярів української мови.

Компетентнісний підхід у системі початкової мовної освіти передбачає спрямованість змісту, методів, засобів та організаційних форм навчання української мови на формування і розвиток комунікативної компетентності молодших школярів.

Комунікативна компетентність молодшого школяра виявляється в здатності спілкуватися з людьми різного віку і статусу, розуміти й відтворювати сприйняту на слух чи прочитану інформацію, змістовно й грамотно висловлювати свої думки в усній і письмовій формах, вільно володіти мовою в різних навчальних і життєвих ситуаціях. [2, с. 90]

Складники комунікативної компетентності молодшого школяра стали орієнтиром для визначення в новому Державному стандарті початкової освіти очікуваних результатів навчання учнів 1-4 класів у мовно-літературній освітній галузі. Вони передбачають формування таких умінь: взаємодіяти з іншими особами усно, сприймати і використовувати інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовувати її для збагачення свого досвіду; висловлювати думки, почуття та ставлення, взаємодіяти з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримуватися норм літературної мови; досліджувати індивідуальне мовлення для власної мовної творчості, спостерігати за мовними явищами, аналізувати їх. [1, с. 4]

На досягнення зазначених результатів спрямовано п'ять змістових ліній («Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища»), які представлені в типовій освітній програмі мовно-літературної освітньої галузі. [3, с. 4]

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти й типової освітньої програми пріоритетним у навчанні молодших школярів української мови є розвиток різних видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письма.

В основі розвитку навичок мовленнєвої діяльності лежить уміння слухати і розуміти усне мовлення. Тому, починаючи з першого класу, на уроках української мови передбачена робота над формуванням аудіативних умінь двох рівнів: 1) усвідомлення значень окремих елементів тексту (слів, словосполучень, речень); 2) розуміння тексту (його теми, фактичного змісту, основної думки, окремих особливостей побудови, стилю).

Важливе місце в мовленнєвому розвитку учнів початкових класів займає формування навичок усного діалогічного і монологічного мовлення (говоріння). Робота над діалогом передбачає два етапи: 1) відтворення, розігрування діалогу із прослуханого чи прочитаного тексту; 2) складання діалогу за ситуативним малюнком, опорою на допоміжний матеріал, а також самостійно, дотримуючись правил етикету, культури спілкування. Формування усного монологічного мовлення має здійснюватися шляхом переказування прочитаних чи прослуханих текстів та побудови власних висловлень на основі побаченого, прочитаного, пережитого. На формування аудіативних умінь і навичок усного мовлення спрямована змістова лінія «Взаємодіємо усно».

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності учнів початкової школи є читання. У 2-4 класах йому відведено окремі уроки. Однак на уроках мови читання також є об'єктом навчальної діяльності, специфіка якої полягає в зосередженні уваги учнів на правильному вимовлянні слів відповідно до орфоепічних літературних норм та усвідомленні їх лексичного значення, інтонуванні речень, різних за структурою, метою висловлювання та інтонацією,

змістовому виділенні речень за допомогою пауз, мелодики тощо. Формування і розвиток читацької навички передбачено змістовою лінією «Читаємо».

Розвиток писемного мовлення молодших школярів полягає у формуванні умінь записувати свої думки, враження, спостереження за подіями оточуючої дійсності. Цей процес передбачено здійснювати за такими напрямками: 1) писати докладні та вибірккові перекази прочитаних або сприйнятих на слух текстів; 2) будувати власні письмові висловлення (розповіді, описи, міркування) на близькі, зрозумілі й цікаві для молодших школярів теми; 3) створювати висловлення з безпосередньою комунікативною метою (лист, оголошення, привітання, запрошення, інструкцію і т.ін.). Зміст та очікувані результати з формування писемного мовлення визначено в змістовій лінії «Взаємодіємо письмово».

У зв'язку зі значним впливом на формування світогляду школярів медіа-продуктів, важливо вже в молодшому шкільному віці навчити дітей адекватно сприймати їх і відповідним чином реагувати на інформацію, яку вони несуть. Тому у зміст початкового курсу мовно-літературної освіти введено нову лінію – «Досліджуємо медіа», яка передбачає опрацювання візуальних медіа (світлина, малюнки, комікси, журнали, книжки), аудіовізуальних (мультфільми, фільми), інформації з Інтернет, рекламних текстів тощо.

Необхідною умовою мовленнєвої діяльності є вільне володіння мовою, яке формується шляхом засвоєння початкових лінгвістичних знань. Цьому аспекту початкової мовної освіти присвячена змістова лінія «Досліджуємо мовні явища». На теоретичному рівні в початковій школі передбачена пропедевтична робота над формуванням в учнів знань про одиниці таких мовних рівнів: текстологічного (будова тексту, типи і стилі текстів); синтаксичного (словосполучення, речення, види речень за метою висловлювання й інтонацією, звертання, головні і другорядні члени речення, однорідні члени речення); морфологічного (частини мови, їх граматичні форми); лексичного (значення слова, лексичні групи слів (багатозначні слова, пряме і переносне значення слів, синоніми, антоніми, омоніми), лексична

сполучуваність слів); фонологічного (звуки мовлення, склад, наголос, інтонація).

Компетентнісний підхід у навчанні української мови вимагає переосмислення ставлення до формування знань про мову і мовних умінь. З цією метою слід чітко розмежовувати два напрями у вивченні мовної теорії: формування знань про мову і розвиток умінь правильно й доречно використовувати мовні засоби. У процесі навчання повинні реалізовуватися обидва напрями. Однак пріоритетним є розвиток практичних умінь і навичок, пов'язаних із застосуванням мовних засобів відповідно до орфоепічних, лексичних, граматичних норм літературної мови.

Для успішної реалізації зазначеного змісту початкової мовної освіти необхідно добирати ефективні комунікативно спрямовані методи, прийоми, засоби і форми організації навчальної діяльності.

Компетентнісно орієнтоване навчання передбачає використання методів і прийомів, які забезпечують активну діяльність учнів. Зокрема, для початкової школи прийнятними є такі групи методів: продуктивні (вивчений мовний матеріал застосовується в мовленнєвій практиці); евристичні або частково-пошукові (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки розв'язанню пізнавальних завдань); проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення); інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Остання група методів найбільше сприяє формуванню комунікативної компетентності молодших школярів, оскільки їх застосування передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії. Інтерактивні методи сприяють розвитку здібностей кожної дитини, дають їй можливість продемонструвати свої навчальні досягнення в конкретних ситуаціях, порівнювати свій рівень розвитку з іншими учасниками навчального процесу.

Форми організації навчання української мови в початковій школі також потребують змін. В умовах компетентнісно орієнтованого навчання перевага надається формам, які забезпечують постійну взаємодію учасників навчального процесу, створюють такі мовленнєві ситуації, за яких кожний учень має можливість безпосередньо спілкуватися з іншими школярами, висловлювати свою думку, переконувати інших, заперечувати, вербально презентувати результати своєї навчальної діяльності тощо. Найбільш цінними з цієї точки зору є організація роботи в парах, групах.

Реалізація компетентнісного підходу вимагає оновлення засобів навчання. Актуальним є створення нових підручників, посібників, мультимедійних засобів, різноманітного дидактичного матеріалу. Створення нового навчально-методичного забезпечення необхідно здійснювати з урахуванням функцій, які на нього покладені. За компетентнісного підходу засоби навчання мають виконувати не тільки інформаційну, а й мотиваційну і розвивальну функції.

Зокрема, засобами мотивації вивчення української мови в початковій школі є завдання, що спонукають до пошуку значущих для учня результатів, цікавий текстовий та ілюстративний матеріал підручників і посібників, дидактичні ігри, вправи, що передбачають нестандартний і цікавий для учнів процес виконання тощо.

З метою реалізації розвивальної функції в сучасних навчальних засобах має бути система завдань, спрямована на розвиток пізнавальних здібностей учнів, формування умінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки, а також на формування здатності застосовувати набуті знання, уміння, способи дій, досвід у нових нестандартних ситуаціях.

Крім того, вкрай важливо сформувати в молодших школярів загальнонавчальні уміння і навички – важливий складник ключової компетентності уміння вчитися. З цією метою в підручниках і посібниках мають бути алгоритми міркувань, пам'ятки, схеми, таблиці, зразки виконання завдань і т.ін.

Характерними для сучасних підручників з української мови є такі ознаки: цілісна система завдань і вправ, доступних для учнів відповідної вікової категорії, спрямована на досягнення очікуваних результатів навчання, передбачених типовою освітньою програмою; раціональне співвідношення завдань різних когнітивних рівнів (репродуктивного, конструктивного і творчого); наявність завдань для забезпечення диференційованого підходу в навчанні учнів з різним рівнем підготовки і здібностей; раціональне чергування завдань, що передбачають роботу в парі й групі, фронтальну та індивідуальну; наявність завдань на вільний вибір; передбачена рефлексія школярами власної навчальної діяльності.

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [електронний ресурс] — Режим доступу: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf>.
2. Організаційні форми навчання у початковій школі : посібник / О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, В. О. Мартиненко та ін.; за наук. ред. Бібік Н. М. — К. : Видавничий дім «Сам», 2017. — 304 с.
3. Початкова освіта : Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. — К. : УОВЦ «Оріон», 2018. — 160 с.